

представникам партії так й представникам даної церкви. Однак зазначимо, що мова також повинна йти й про незнання речниками партії своєї історії. Боротьба за свободу совісті у Російській імперії, за відокремлення церкви від держави завжди були частиною політичних вимог більшовиків. Відомо, що наприкінці минулого - на початку цього століття більшовики підтримували саме сектантів як жертв репресивної політики щодо них з боку державної влади та поєднаної з нею Православної церкви. Хоча і тоді розмови про тяжке становище різновірців мотивувалися не дійсним співчуттям до них, а тактикою політичної боротьби, саме бажанням залучити їх до своїх лав.

З іншого боку, бажання надати православ'ю привілейованого статусу обґрунтовуються його «традиційністю» для релігійного поля України. Але що таке «традиційність»? Наскільки вона пов'язана з терміном існування тієї чи іншої конфесії в даній країні? Який термін існування необхідний для визнання тієї чи іншої конфесії традиційною: п'ятдесят років, сто п'ятдесят, п'ятсот, тисяча? Зазначимо, що з погляду «традиційності» єдино традиційним для України є язичество, а традиційність Української Греко-Католицької Церкви, Української Автокефальної Православної Церкви, Української Православної Церкви - Київський патріархат викликає певні сумніви, особливо якщо пригадати, що дві останні церкви існують в Україні набагато менше багатьох протестантських угруповань, в тому числі баптистів та адвентистів.

Таким чином ми можемо бачити не тільки наявність певних проблем у законодавчому регулюванні діяльності релігійних організацій, але й деякі негативні тенденції щодо зменшення релігійної свободи та рівноправ'я релігійних організацій. Релігійна свобода не тільки відкриває нові можливості для релігійних організацій, але й робить їм певний виклик. З одного боку, вона спонукає їх поширювати свою місію та служіння, з іншого, зобов'язує їх самостійно, без державної підтримки боротися за душі. Релігійна свобода, як невід'ємний елемент демократії, забороняє будь-яке упривілейовування будь-яких релігійних організацій. Вони повинні бути рівними. Їхнє виживання і майбутнє поширення мають залежати від переконливості їхньої проповіді, від віри їхніх послідовників, а не від державного примусу. А це змушує їх нарощувати свою щирість і стійкість [Див.: Дж.Вітті, мол. Християнство і демократія у глобальному контексті // Релігійна свобода і права людини: Богословські аспекти. – Т. 1. – Львів: Свічадо, 2000. – С. 52].

С.Свистунов* (Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ МУСУЛЬМАНСЬКО-ХРИСТІЯНСЬКОГО ДІАЛОГУ?

Про необхідність мусульмансько-християнського діалогу заговорили у світі лише після глобального теракту 11 вересня 2001 р. До того часу, поки провідна сила не зустрине активний опір, таких ідей у її колах, як правило, не виникає. До того часу у нашому глобальному світі діяла і керувала відносинами груба цинічна сила. Вона, як бачимо, не привела до справедливості у світі.

Як знайти істину, або хоча б порозуміння між мусульманами і християнами? Потрібен діалог. Але на якому рівні: територіальній громади, країни чи світового суспільства? Між певними церквами чи течіями або громадськими і політичними організаціями?

Що представляє собою суб'єкт діалогу? Чи можливо домовитись і жити у добросусідстві християнам і мусульманам в Україні при тому, що на світовому рівні буде існувати протистояння і конфронтація? Як впливають світові (іноземні) релігійні центри на мусульманські і християнські церкви в Україні?

В Україні час від часу проводять круглі столи і симпозиуми, різні зустрічі, під час яких йдуть досить плідні бесіди із окремих питань взаємовідносин певних релігійних і

* Старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, к.філос.н.

напіврелігійних організацій. На багатьох міжцерковних форумах, релігієзнавчих конференціях мусульмани і християни демонструють толерантність і готовність до діалогу. Вирішуються певні локальні і регіональні проблеми. Проте більшість проблем між ісламом і християнством, між культурами, які базуються на відповідній ментальності, носять глобальний характер, як і самі світові релігії.

Коли, наприклад, у ЗМІ з'являються фрази "ісламська загроза", то тут спрацьовує християнське світосприйняття, яке будь-які неправові дії людей мусульманського віросповідання сприймає як загрозу з боку ісламу взагалі. Спрацьовує саме цивілізаційне, загальнокультурне іудео-християнське мислення. До того ж, оцінка цих дій відбувається за законами, які також базуються на іудейському Декалозі Мойсея, римському праві і переконанні в абсолютній істинності християнської віри. Та ж сама ситуація буде витлумачуватися ісламським правом по-іншому. При цьому правую відчує себе кожна із сторін.

Отже, діалог можливий лише за умови, коли встановилися рівноправні відносини між суб'єктами, коли обидві сторони поважають одна одну, коли домовилися про єдине розуміння термінів і коли, нарешті, діють в одному законодавчому полі. Діалог передбачає бажання двох сторін знайти консенсус.

На перший погляд, в Україні мусульмансько-християнський діалог відбувається і не існує серйозних умов для конфронтації. Є деякі проблеми з розселенням татарського народу, який повернувся у Крим після вигнання. Вони, як відомо, поступово вирішуються і вже не мають такої гостроти, як десять років тому.

Найбільші тривоги у наших людей викликають конфлікти за кордонами України: Чечня, Афганістан, ізраїльсько-палестинське протистояння. Виникають побоювання, що хвиля світових конфліктів докотиться і до наших домівок. Чи є підстави для таких побоювань?

У більшості випадків острах ці події викликають у ЗМІ і суспільно-політичних організацій, які є представниками іудео-християнської культури. Це зрозуміло, адже більшість каналів інформації знаходяться саме у їх руках. Звичайний громадянин практично не знайомий із точкою зору мусульман. Поодинокі інтерв'ю, що їх подають у препарованому вигляді не вирішують проблему зворотного зв'язку.

Тому зрозумілі декларації, у яких закликають до взаємного порозуміння і діалогу. Як вважають учасники конгресу ЮНЕСКО по міжрелігійному діалогу і культурі світу, що його організували разом ЮНЕСКО і Уряд Республіки Узбекистан у Ташкенті з 14 по 16 вересня 2000 року, "усі форми екстремізму і тероризму повинні бути засудженими". У "Рекомендаціях", які прийняв цей Конгрес, зокрема йдеться: "Тому, що непорозуміння і неправильне тлумачення між релігіями, духовними традиціями й культурою стають причинами неведення й недостатку знань, то пріоритет повинен бути відданий вивченню і розумінню всіх релігій на всіх рівнях освіти" [<http://www.gov.uz/government/argu/russian/press/press118.htm>]. Для запобігання спалаху насилля ЮНЕСКО і міжнародним інститутам запропоновано декілька загальних рекомендацій типу "розвивати консультативні механізми", "розглянути можливість організації і направлення місії експертів по вирішенню релігійних конфліктів за проханням або за згодою держав", "сприяти розповсюдженню інформації і досвіду в сфері релігійних прав й вирішенню конфліктів за допомогою доступних засобів масової інформації".

І вже зовсім загальну рекомендацію запропонували для церков: "Релігійним лідерам рекомендується будувати солідарність на благо всіх народів, приділяючи особливу увагу біднішим прошаркам населення, і шукати різні шляхи забезпечення щасливого життя для всіх".

11 вересня 2001 р. Ця трагічна дата стала відправним пунктом важливих трансформацій у глобальних відносинах християн і мусульман. Цей акт терористичної діяльності ісламської екстремістської організації все ж таки привів й до певних позитивних наслідків: на всіх рівнях (зрозуміло, в іудео-християнському середовищі) постало питання необхідності проведення діалогу. Діалог, який би він не був малопродуктивний усе ж краще ніж акції терористичні і антитерористичні.

Важливо подивитися на реакцію політичної і релігійної влади щодо авіаатаки і

військових дій США у Афганістані. Один із лідерів Меджлісу кримськотатарського народу Мустафа Джемільєв “із розумінням” поставився до військової акції США та їх союзників у Афганістані. Він вважає, що дії антитерористичної коаліції не можна розглядати “як якийсь конфлікт між мусульманським і християнським світами. Йдеться про колективні акції проти бандитів, які вчинили жахливий злочин проти мирного населення такої демократичної країни, як Сполучені Штати Америки” [Притула В. Мусульманський фактор Кримської автономії // Дзеркало тижня. – 2001. - 13 жовтня].

Найбільш рельєфно це проявилось у наших сусідів-росіян. Після 11 вересня реакція ісламських релігійних діячів і світської влади була неоднозначною. Всупереч природнім очікуванням російської громадськості, обидва найбільш впливових лідера мусульманських республік Росії - Татарстану і Башкортостану - Шаймієв і Рахімов не дали офіційної оцінки війні, яку вели США на території мусульманської держави Афганістан. Така дивна мовчанка впливових у Росії політиків, двох президентів мусульманських республік Росії красномовно вказує на неоднозначність відношень до антитерористичних акцій” [Милрад Фатуллаєв. Независимая газета. - 11 окт.2001г.; <http://www.rusk.ru/Press/Sv/01/10/ng4.htm>]

Зрозуміло, що невміння, небажання і нездатність політиків домовлятися також породжують тероризм. Трагедія 11 вересня - це також прямий чи опосередкований наслідок нечуваної поляризації життя людей: дуже багаті, ситі й благополучні країни на фоні крайньої бідності та масового голоду у багатьох народів світу.

Вже декілька поколінь народів Палестини, Іраку, Афганістану Сомалі, Судану, ряду інших країн Азії і Африки народилися і виростили у військовій обстановці. Тому не дивно, що вони раділи з приводу авіаційної атаки на США. В умовах, коли люди роками живуть у стані війни важко було очікувати інший прояв емоцій.

"Тероризм і терористи ніякої пощади не заслуговують і повинні бути покарані по всій строгості закону. До терориста можна й потрібно застосовувати терор, їх потрібно, не гаючи часу, знищувати фізично, бо інші методи, інша мова для них непридатна," - упевнений голова комітету з міжнаціональних відносин, зовнішніх зв'язків, справ громадських об'єднань й релігійних організацій Народного зібрання Дагестану *Суракат Асиятілов*. – “Коли людина, яку наділив Всевишній розумом, без розбору нищить сотні, тисячі ні у чому не повинних людей – ця людина продала душу дияволу і принципи гуманності до неї непридатними ні в якому випадку. Але піддавати бомбуванням цілі міста, народи із-за декількох терористів – це вже державний тероризм” [*Фатуллаєв Милрад. Независимая газета. - 11 окт.2001г.; http://www.rusk.ru/Press/Sv/01/10/ng4.htm*].

Як бачимо, жорстка і навіть жорстока діяльність американців із захисту “своїх інтересів” у Афганістані не викликала захоплення в ісламському світі. Можливість діалогу за таких умов з боку мусульман зменшилась. Вони відчували свою все зростаючу силу.

При підтримці США Ізраїль посилив військовий тиск на Палестину, аби вирішити своє протиборство з позиції сили. Але дії терористів-самогубців ставлять ізраїльтян у глухий кут. Християнське, вірніше, західнохристиянське мислення базується на раціоналізмі, а відтак, на підкоренні слабкого сильному. Ірраціоналізм, навпаки, визначає багато вчинків у мусульман. Тому дії майже озброєних арабів проти ізраїльтян не зрозуміти за іудео-християнською логікою. У Вашингтоні і в Ізраїлі вважають, що треба притиснути – і все заспокоїться. Але тут знову, як і в авіаатаці на хмарочоси, діють асиметричні сили.

Проте обережною дипломатією не відзначаються релігійні лідери. Після обережних заяв про необхідність виявлення і покарання терористів з'явилися різкі оцінки намірів США та Англії почати масштабну військову акцію на території Афганістану. Духовне управління мусульман Татарстану заявило, що "тільки самі громадяни Афганістану можуть навести у себе порядок". Як відзначив ДУМ Татарстану, "визначені американцями цілі, подібно бен Ладену і главі руху "Талібан", не вражені. Між тим вони зобов'язані своєю появою у якості політичних фігур спецслужбам США і Пакистану. Тому існує чимало сумнівів щодо можливостей американців виконати зазначене завдання". "Хоча і робляться запевнення, що це не війна з ісламом, - говориться у розповсюдженій ДУМ заяві, - але від бойових дій страждає мусульманське населення. Також те, що війна розв'язана на території мусульманських країн, створює загрозу переростання її у війну із ісламом".

Голова ДУМ Поволжя Мукаддас Бибарсов, засудив "килимові бомбардування Афганістану", звертає увагу на те, що "під прикриттям боротьби з тероризмом йде нищення мирного населення і глобальний перерозподіл світу "світовим жандармом" США та їх західними союзниками".

Завдання шкоди злиденному населенню Афганістану й Іраку приводить лише до збільшення опору. Тим самим американці надають можливість повірити у пророцтва провідників ісламу. Вождь ісламської революції і духовний керівник Ірану Аятола Хомейні у свій час патетично промовив: "Уряди всіх країн повинні мати на увазі, що нанести поразку ісламу неможливо. Триумф ісламу в усіх країнах світу неминучий, вчення Корану заторжествує на всій земній кулі". [Двуликий ислам.- <http://www.hraic.org.au/russian/dvarus.html>]. Американці фактично допомагають ісламським ортодоксам.

Раціональні аргументи щодо необхідності шукати діалог виходять також і з точки зору зростання економічної могутності і народонаселення країн ісламу. Мусульмани складають зараз приблизно п'яту частину населення світу і їх доля постійно збільшується.

Олександр Проханов у своєму інтерв'ю запитав у посла Пакистану в Росії С.Іфтихара Муршедома про те, що стало причиною ісламського "ренесансу" другої половини ХХ століття? Посол відповів йому так: "Коли ми говоримо про ренесанс ісламу, то перш за все повинні говорити про те, що дух ісламу піддався відродженню. Що таке дух ісламу? Це - мир, це - прогрес, це - знання, знищення економічної нерівності і абсолютна рівність усіх людей перед лицем Господа. І те, що ми зараз бачимо у світі, це перш за все реакція на соціальну і економічну експлуатацію". Такі слова було сказано високопосадовим державним службовцем лише за півроку до 11 вересня. Мусульмани Пакистану прямо говорять про необхідність консолідації і підвищення економічної могутності як відповіді на зовнішню загрозу. Незважаючи на протиріччя між країнами ісламського світу, усі вони відчують себе єдиною системою, коли мова йде про експлуатацію з боку країн іншої культури. "Ми проти однополярного світу, прагнемо створити багатопольярний світ і віримо у взаємовигідне співробітництво», - сказав наприкінці бесіди С.Іфтихара Муршедом. [Ислам? Это мир.(Беседа Александра Проханова с послом Пакистана С. Ифтихаром Муршедом) No: 15 (384) Date: 10 - 04 – 2001. ОАО "Рамблер Интернет Холдинг"].

У словах посла Пакистану ми вбачаємо відповідь від імені всього ісламського світу. Це нагадує марксистську доктрину єдиного комуністичного суспільства! Посол Пакистану гордий, що його країна має атомну зброю, ісламську атомну бомбу.

Глобалізація по-американськи сприймається в більшості ісламських країн як прагнення іудео-християнської цивілізації до світового панування. Відбувається своєрідна інверсія. У країнах ісламу панує ідеологізований, релігійний погляд на всі світові проблеми. Тому "об'єднання світової спільноти в єдину політичну й економічну систему, побудовану на принципах вільного ринку і демократичній формі правління" сприймається як акт протиборства релігій. На побутовому релігійному рівні це вже сприймається як боротьба Аллаха з Дияволом. Тут вже не потрібні раціональні докази і зовсім не сприймається протилежна думка.

В кожній культурі, серед людей різних культур існують прояви надзвичайної нетерпимості, які у принципі не допускають можливості діалогу.

Сполучені Штати - країна, яка проголошує себе центром боротьби з дискримінацією по національному і релігійному признаку, сама не вільна від проявів расизму. Причому мова йде не тільки про взаємну побутову неприязнь білих, чорних і азіатів, але й про діяльність масових організацій, які активно пропагують релігійну і расову вищість.

Найбільш відомий і ідеологічно послідовний виразником традиційного американського расизму залишається Ку-клукс-клан, створений ще у 1865 р. Вже декілька десятиліть у США діє рух "Нація ісламу", яку зараз очолює харизматичний лідер Луїс Фаррахан. Якщо вірити його послідовникам, зараз їх нараховується біля 2,5 мільйонів. Ця цифра, вірогідно, перебільшена, проте фараханівцям вдається щорічно збирати 16 жовтня до мільйона людей на масову демонстрацію у Вашингтоні. Прибічники "Нації ісламу" звинувачують в усіх соціальних проблемах євреїв і взагалі білих, яких Фаррахан називає "білими дияволами". Чорні мусульмани підтримують арабів у їх боротьбі проти Ізраїлю, закликають до зміни законодавства на користь ісламських цінностей, зокрема сімейних, та

критикують діяльність транснаціональних корпорацій, які вижимають сили з простих американців [Расизм в Америке - белый и черный / Андрей Сафуллин 23/1/2001 / GRANI.RU: Досье: <http://www.grani.ru/racism/articles/species/>].

Чи можливий мусульмансько-християнський діалог? На це питання не можна відповісти однозначно. Суб'єктами мусульмансько-християнського діалогу можуть бути теологи, науковці, громадські і політичні організації, окремі релігійні громади певного міста чи села, релігійні об'єднання регіональні або всієї країни. Нарешті, це можуть бути світові релігійні організації. Проте не існує уповноважених і чільних представників мусульманської й християнської цивілізацій або культур.

Отже, діалог може відбутися (і відбувається), між рівноправними суб'єктами одного рівня. Адже діалог – це відкрита бесіда двох рівноправних і вільних суб'єктів. Тому потрібно докладати певних зусиль на всіх рівнях нашого глобального світу задля успіху мусульмансько-християнського діалогу.

А.Канах* (Севастополь, Україна)

СТОЛКНОВЕНИЕ ИСЛАМСКОЙ И ХРИСТИАНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИЙ: ЕСТЬ ЛИ ОНО?

Американские и американские и европейские политики, государственные и общественные деятели многих государств показали свою неготовность к тому, чтобы отделять террористическое от религиозного. Стало очевидным американо-европейское непонимание того, что *убийцы-мусульмане действуют в соответствии со своим искаженным видением ислама*. Но мир, реагируя на смертельный вызов, *не должен бороться с исламом как религией и с возникшей из нее великой цивилизацией*.

За исламом стоит тринадцать веков непрерывного и активного влияния на жизнь общества. Степень религиозности населения в мусульманских странах исторически весьма высока. Ислам, как и любая другая религия, непосредственно влияет на отношения в семье и обществе, консервируя их традиционность. Вместе с тем, специфика ислама заключается в том, что священная книга мусульман Коран и свод мусульманских законов шариат содержат принципы, регулирующие не только морально-этические нормы, но и обыденное поведение человека в семье и обществе, его хозяйственную и общественную жизнь. В сознании верующих ислам выступает *не просто как религиозная система, но и как образ жизни*.

До настоящего времени ислам остается одной из политико-идеологических основ государственной структуры большинства арабских стран, которая, с одной стороны, способствует стабилизации общества, а с другой - порождает специфические противоречия во многих областях общественной жизни. Коран и законы шариата определяют правовые нормы, которые в той или в иной степени являются составными частями многих конституционных положений в арабских странах. *Влияние религии на жизнь и поведение мусульманина не может не учитываться светским законодательством*. Уже в первых конституциях важнейшим элементом религиозного наследия явилось стремление законодателя закрепить ислам как первооснову общества и государства, а все конституции провозгласили верность традициям ислама. На протяжении веков из догм религиозных писаний, политического опыта различных групп арабского общества сложилось твердое убеждение, что ислам *должен отождествляться, прежде всего, с государственностью, служить основой единства арабской нации и гарантией идентичности мусульман*. [См.: Аркон М. *Исламская идеология*. – Бейрут, 1998. – 339 с. (на арабском языке)]

На наших глазах США и Великобритания проводили антитеррористическую операцию в Афганистане. Основной ее целью являлся захват Усамы Бэн-Ладена, «режиссера» трагедии, которая разыгралась 11 сентября в Нью-Йорке и Вашингтоне. Кроме того, международные усилия были направлены и на уничтожение материальной базы фанатиков-

* Аспірант Севастопольського технічного університету.